

4

Mandatperioden 2018–2022

För att kunna förstå vad som hände i samband med 2022 års val behöver vi sätta in valet i en samtidshistorisk och politisk kontext. Trådarna kan förstås dras tillbaka hur långt som helst om man så önskar. Väljarnas val av parti sker inte i ett vakuum. Politiskt beteende har starka inslag av historia, minne och vana. I det här kapitlet koncentrerar vi oss i första hand på den dramatiska mandatperiod som föregick valet 2022. Och den dramatiken ska visa sig räcka långt.

Mandatperioden 2018–2022 blev en krisernas mandatperiod. Den inleddes med en *parlamentarisk kris* direkt efter valet 2018. En 134 dagar rekordlång regeringsbildningsprocess slutade så småningom i ett koalitionsavtal, kallat Januariavtalet, mellan fyra partier: Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Centerpartiet och Liberalerna. På basis av avtalet kunde en minoritetsregering bestående av Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildas i januari 2019 (Löfven II) (Teorell m fl, 2020; Bjereld, Garne & Hinnfors, 2022).

Januariavtalet var en sexton sidor lång skriftlig överenskommelse med 73 punkter över 11 politikområden. Avtalet blev en lösning på den långvariga parlamentariska krisen efter valet 2018, men byggde också in spänningar. Trots att Vänsterpartiet räknades in i det parlamentariska underlaget tilläts inte V, enligt skrivningar i avtalet, att ha något direktinflytande på den förda regeringspolitiken.⁶ Januariavtalets konstruktion bäddade således för parlamentariska kriser längre fram. Vid två tillfällen förlorade minoritetsregeringen budgetomröstningar och fick regera på oppositionens budget. I samband med den så kallade *Midsommarkrisen*⁷ 2021 föll statsminister Stefan Löfven i en misstroendeomröstning efter att Vänsterpartiet gjort gemensam sak med högeroppositionen. Även om Löfven kunde återkomma som statsminister bara någon vecka senare innebar Midsommarkrisen slutet för Januariavtalet. Liberalernas partiledare Nyamko Sabuni annonserade att partiet nu skulle verka för en borgerlig regering, vilket tolkades som att partiet hade ”bytt sida” i svensk politik.

⁶ På första sidan i Januariavtalet – eller som dokumentets rubrik lyder ”Utkast till sakpolitisk överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna” – beskrivs överenskommelsens grundläggande konstruktion: ”I de sakfrågor som omfattas av överenskommelsen kommer Centerpartiet och Liberalerna fullt ut medverka i beredningsprocesser både av utredningsdirektiv, propositioner till riksdagen, förordningsändringar som följer av ny lagstiftning samt i förekommande fall också uppdrag eller regleringsbrev till myndigheter. Det innebär också att de ingående partierna i de sakfrågor som dokumentet omfattar inte ensidigt samverkar med andra partier i riksdagen. Denna överenskommelse innebär att Vänsterpartiet inte kommer att ha inflytande över den politiska inriktningen i Sverige under den kommande mandatperioden.” (Januariavtalet 2019).

⁷ Den minnesgode noterar att Midsommarkrisen 2021 är återanvänt och var inte den första Midsommarkrisen i svensk politisk historia. Även de svåra dilemman som omgärdade Nazitysklands krav till den svenska regeringen att få förflytta 15 000 tyska soldater genom Sverige, från Oslo till norra Finland, inträffade också i midsommartid 1941.

Den 22 augusti 2021 annonserade Stefan Löfven sin avgång som partiordförande. Under den följande hösten blev det efterhand uppenbart att det var Magdalena Andersson som skulle efterträda Löfven som partiledare för Socialdemokraterna, även om det formella beslutet att välja Andersson fattades först den 4 november. En ny statsminister kräver dock en ny statsministeromröstning i riksdagen.

Den så kallade *Superonsdagen* den 25 november går till historien eftersom Sveriges första kvinnliga statsminister tvingades avgå bara några timmar efter hon valts. Redan vid statsministeromröstningen klockan 10:00 hade det blivit känt att Centerpartiet inte tänkte stödja den nyvalda regeringens budget i budgetomröstningen som skulle hållas samma eftermiddag. Anderssons svar var att hon ändå var beredd att regera på oppositionens budget. När oppositionspartierna M-KD-SDs gemensamma budgetförslag vinner budgetomröstningen meddelar Miljöpartiet att de omedelbart lämnar regeringen eftersom de inte anser sig kunna regera på en budget som innebär sänkt skatt på bensin. Andersson valde då att avgå som statsminister. Redan dagen efter återkom talmannen med besked om ny statsministeromröstning följande måndag, den 29 november. Riksdagen tolererade ännu en gång Magdalena Andersson som statsminister – med en rösts marginal – och hon blev formellt regeringschef vid en skifteskonsej den 30 november 2021. Det stod då klart att under de sista tio månaderna av mandatperioden 2018–2022 skulle Sverige ledas av en Socialdemokratisk enpartiregering.

Socialdemokraternas partiordförande Magdalena Andersson väljs till statsminister den 29 november 2021. Bild: Jonas Ekströmer/TT.

Som om den parlamentariska instabiliteten inte vore nog fick minoritetsregeringarna under mandatperioden 2018–2022 (Löfven II, III och Andersson I) hantera två stora utifrån kommande kriser: först en akut *folkhälsokris* till följd av en global

pandemi under åren 2020–2022 och därefter en akut *säkerhetspolitisk kris* utlöst av Rysslands invasion av Ukraina den 24 februari 2022.

De tre kriserna och dess lösningar utgjorde ett slags kuliss för medborgarnas diskussioner, partiernas politiska kommunikation och mediernas valrörelse under sommaren 2022. Men det skulle visa sig att ingen av frågorna kom att bli huvudattraktion i valrörelsen. Folkhälsokrisens efterglöd handlade om ett kvardröjande starkt förtroende för samhällsinstitutioner, inte minst för den sittande Socialdemokratiska regeringen och statsminister Magdalena Andersson. Ukrainakrisen des- armerades inrikespolitiskt redan före valsommaren genom en historiskt snabb opinionsbildningsprocess som avslutades med att Finland och Sverige tillsammans lämnade in en ansökan om medlemskap i Nato (se figur 4.1 samt Bjereld & Oscarsson, 2023). Och den parlamentariskt låsta situationen hade redan fått sin lösning efter Januariavtalets upplösning sommaren 2021 genom att två nya laguppställningar kristalliserats. Koalitionssignalerna från partierna inför valet 2022 blev visserligen kontroversiella men de var samtidigt mycket tydliga. Som i så många andra tidigare val i svensk historia var det två lag som kämpade om att vinna majoriteten av rösterna och bilda regering efter 2022 års val.

Den 18 maj 2022 lämnade Sverige och Finland in sina ansökningar om att bli medlem i Nato. Bilden visar det amerikanska amfibiestridsfartyget *USS Kearsarge* som stävar in i Stockholm den 2 juni 2022 inför den militära övningen Baltops 22 där Sverige och 15 andra länder och NATO deltog. Foto: Urban Andersson/TT.

Händelseutvecklingen innebar alltså att varken pandemin eller Ukrainakriget kom att uppta särskilt stort utrymme när 2022 års valrörelse väl tog sin början. Det var överraskande givet hur stort utrymme den sittande regeringens hantering av kriserna hade haft i svensk samhällsdebatt under mandatperioden. Den socialdemokratiska regeringen behövde inte stå till svars för krishanteringen under pandemi-

åren eller i samband med Ukrainakriget. En delförklaring till detta, som vi återkommer till senare i boken, kan delvis ha sin grund i högerpartiernas valstrategi: eftersom regeringen och Magdalena Andersson njöt av ett så starkt förtroende bland väljarna (se kapitlen 6 och 18) för hanteringen av pandemin och Ukraina var det bättre för högeroppositionen att inte bidra till uppmärksamhet för de frågorna. Istället blev det regeringsfrågan och andra *här och nu*-frågor där oppositionspartierna var relativt överens, exempelvis energipriser och brottsbekämpning, som oppositionspartierna till höger lyfte upp som viktiga.

I figur 4.1 kan vi med hjälp av de årligen återkommande SOM-undersökningarna porträttera några av de viktigaste opinionsförskjutningarna under åren före 2022 års val. Det historiska skiftet i svenska folkets inställning till Nato-medlemskap behöver förstås vara med – det är den i särklass snabbaste opinionsförändringen som ägt rum i Sverige så länge det funnits mätningar.

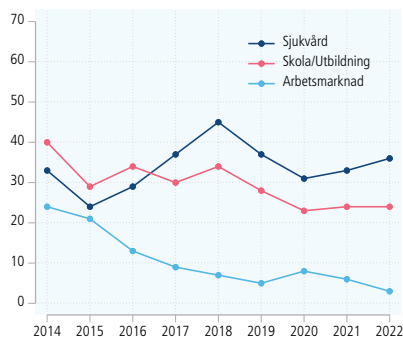
Andra betydande förändringar har vuxit fram under en följd av år. SOM-institutets mätningar av viktiga samhällsproblem visar tydligt hur den ständigt närvarande toppfrågan om sjukvård fått sällskap av sakfrågor som vanligtvis inte når högt på dagordningen i svenska val. Frågor om lag- och ordning klättrade på dagordningen mellan 2014 och 2022, från 4 till 37 procent spontana omnämmanden, och har alltså kunnat konkurrera om uppmärksamheten från välfärdsfrågor som utbildning och sjukvård. Även miljö- och energifrågor har blivit viktigare för svenska folket under åren 2014–2022, från 12 till 30 procent. Mixen av svar som faller i den här kategorin har dock förändrats över tid på så sätt att frågor om energipriser och energislag blivit relativt sett vanligare än frågor om klimatförändringar och miljöförstöring (Martinsson, 2023). I samband med valet 2022 var det närmare hälften av omnämmandena av miljö/energi som istället handlade om energislag och energipriser. Under ytan har miljö- och energifrågor alltså långsamt kommit att ändra karaktär och struktur: vänstern pratar oftare om klimat och högern oftare om energi. Det är en viktig lärdom att ta med sig in i analyserna av vad som hände vid valet 2022.

Flera klassiska svenska valrörelsefrågor som ekonomi- och arbetsmarknadsfrågor lyste nästan helt med sin frånvaro i samband med 2022 års val. Även frågor om migration och integration som var stora efter flyktingkrisen 2015 och i samband med valet 2018 sjönk något på dagordningen 2022, från 38 till 22 procent. De två senaste valen i Sverige har alltså till stor del handlat om frågor som inte hör till den normala ”inredningen” i svenska valrörelser (se kapitel 21). Hösten 2018 var migrationsfrågorna en viktig del av valrörelseagendan. Hösten 2022 var det istället lag- och ordning och brottsbekämpning som satte sin prägel.

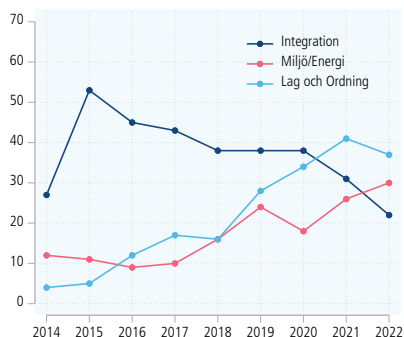
Tidsserierna från de nationella SOM-undersökningarna tecknar en allmän bakgrund till viktiga trender i svensk samhällsdebatt. I den här boken fokuserar vi dock analyserna på de intensiva valrörelseveckorna och på väljarnas val av parti. Vi har en mer myopisk och mer specifik frågeställning. Valrörelseagendan skiljer sig ibland betydligt från den allmänna samhällsagendan eftersom partierna lägger stor kraft på att försöka påverka den. Moderna valrörelser beskrivs ofta som en agendakamp (jfr Martinsson & Oscarsson, 2022). Vilka frågor som var viktiga när väljarna gick till beslut i samband med valet 2022 kommer vi analysera närmare längre fram i boken.

Figur 4.1 Viktiga opinionsförskjutningar under mandatperioden 2014–2022. Andel väljare som är positiva till svenskt medlemskap i Nato, andel väljare som spontant nämner viktiga samhällsproblem samt andel väljare som har högt förtroende för att regeringen sköter sitt arbete (procent).

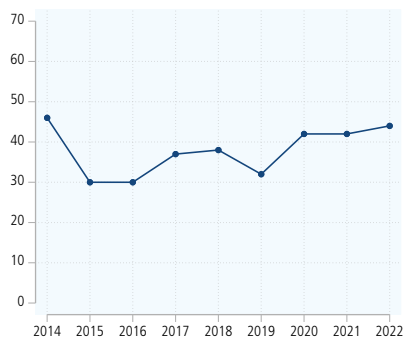
Andel som nämner viktiga samhällsproblem: Sjukvård, Skola/Utbildning och Arbetsmarknad

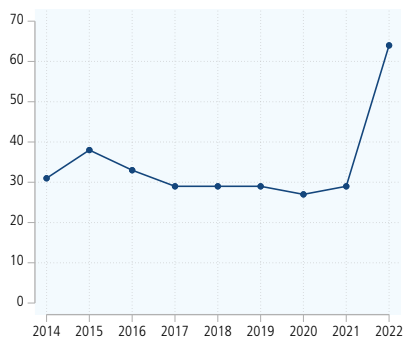
Andel som nämner viktiga samhällsproblem: Integration, Miljö/energi och Lag och Ordning

Andel som har ganska eller mycket stort förtroende för att regeringen sköter sitt arbete

Andel positiva till förslaget "Sverige bör söka medlemskap i Nato"

Källa: SOM-undersökningarna 2014–2022.

Kommentar: Förslaget om svenskt Nato-medlemskap lyder "Sverige bör söka medlemskap i Nato" (1994–2021) och "Sverige bör bli medlem i Nato" (2022). Resultaten finns även publicerade i SOM-institutets årliga rapport "Svenska trender 1986–2022" (www.som.gu.se). De årliga mätningarna från SOM-institutet genomförs alltid under hösten, huvudsakligen under perioden mitten av september till mitten av november.

Enskilda sakområdens upp- och nedgång på *dagordningen* är nog så viktiga och kan påtagligt påverka partiets möjligheter att nå framgångar vid valurnorna. Men partiernas öden vid valurnorna påverkas också av *ideologiska konjunkturen*. De tyngsta individförklaringarna till politiskt beteende i Sverige är alltså väljarnas ideologiska orientering och åsikter i politiska sakfrågor. Som avstamp inför våra

analyser av valet 2022 är det därför på sin plats att teckna en bild av de ideologiska vindar som blåste genom väljarkåren inför valet.

I valundersökningarna ber vi de svarande att värdera politiska förslag som är formulerade mer abstrakt och långsiktigt än förslag som handlar om konkreta politiska reformer. Syftet är att mäta mer stabila ideologiska värderingar hos väljarna och försöka få grepp om mer långsiktiga trender som löper över många val. I figur 4.2 har vi sammanfattat väljarkårens genomsnittliga inställning till en lång rad förslag om framtida samhällen.

Tidsserierna visar att ett mycket tydligt trendbrott i ideologiska vindar inträffade redan mellan valet 2014 och 2018, med tydliga skillnader i försvagat stöd för förslagen om ett mer internationalistiskt samhälle och ett mångkulturellt samhälle. Trendbrottet speglas i ett förstärkt stöd för förslagen om traditionellt svenska värden och ett samhälle med mer lag och ordning. Resultaten från 2022 bekräftar detta grundläggande skifte i väljarkårens ideologiska orienteringar, även om litet tyder på att de ideologiska vindarna fortsatt blåsa i traditionalistisk/konservativ riktning under mandatperioden.

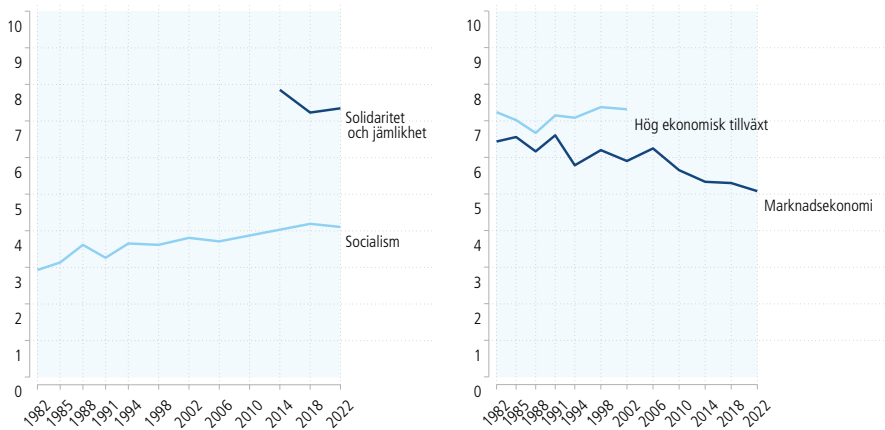
Det utbrända vraket efter en civil polisbil i stadsdelen Skäggetorp i Linköping i april 2022. Dagen innan hade oroligheter uppstått i samband med Rasmus Paludans planerade demonstration där han avsåg att bränna en Koran. Foto: Stefan Jerrevång/IT

Med stöd från andra mätningar av väljarnas sakfrågeåsikter går det att koppla trendbrottet till kulmen av flyktingkrisen hösten 2015 och den dramatiska omläggningen av den svenska migrationspolitiken i november samma år. I backspegeln kan vi se att många trender i svensk samhällsopinion tar en ny vändning efter denna tidpunkt, särskilt frågor som är knutna till den kulturella värderingsdimensionen, såsom inställning till invandring, integration, flyktingmottagning, utlandsbistånd, ansiktstäckande slöja och HBTQ-rättigheter (se t ex Ekengren & Oscars-

son, 2021; Andersson m fl, 2022). Flera av dessa trender är synliga även i valundersökningarnas mätningar av grundläggande ideologiska orienteringar. Andelen som sluter upp bakom konservativa och traditionalistiska värden – det vill säga ett samhälle med ”mer lag och ordning” och ett samhälle som ”slår vakt som traditionellt svenska värden” – nådde en lägsta punkt 2014 men har sedan dess ökat igen tillbaka till de nivåer som rådde på 1990-talet.

Ett lika tydligt trendbrott 2014 ser vi även i inställning till ett mångkulturellt samhälle, ett internationalistiskt samhälle och ett samhälle med stärkta HBTQ-rättigheter. I de här frågorna vänder istället stödet nedåt 2018 och 2022. Under valåren som sammanfaller med Fredrik Reinfeldts Alliansregering 2006–2014 blev alltså väljarna i Sverige mer positiva till mångkultur, internationalism och HBTQ-rättigheter samtidigt som de fick en svalare inställning till ett samhälle som prioriterar svenska värden, lag och ordning och familjens ställning. Det stora trendbrottet äger rum mellan valen 2014 och 2018. Det är mot bakgrund av detta grundläggande ideologiska skifte vi bör betrakta riksdagsvalet 2022.

Figur 4.2 Ideologiska trender i väljarkåren. Väljarnas bedömningar av framtida samhällen 1982–2022 (medeltal).

Källa: Valundersökningarna 1982–2022.

För att sammanfatta: Parlamentarisk instabilitet, två utifrån kommande stor-kriser, nya ideologiska vindar och förändringar av den politiska dagordningen satte sin prägel på mandatperioden 2018–2022. Därmed förändrades förutsättningarna för partiernas konkurrens på väljararenan inför valet. Hur dessa grundförutsättningar kom att utvecklas under mandatperioden i form av opinionsstöd för de olika partierna analyserar vi närmare i nästa kapitel.

Varken parlamentariska kriser, folkhälsokriser eller Ukraina-kriser blev stora valfrågor i 2022 års valrörelse.

Frågor om brottsbekämpning, lag och ordning och energi klättrade på dagordningen under mandatperiodens gång.

Mellan 2014 och 2018 års val inträffade ett tydligt ideologiskt trendbrott när det gäller väljarnas inställning till mångkultur, internationalism, svenska värden och lag och ordning.